3·82

KULTUR MINNES VÅRD

Digitalisering av redan tidigare utgivna vetenskapliga publikationer

Dessa fotografier är offentliggjorda. Vi använder oss därför av en undantagsregel, 23 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Undantaget innebär att offentliggjorda fotografier får återges digitalt i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställs i förvärvssyfte. Fotografier och text i denna framställning märks med ©. Den som vill använda fotografi eller text behöver ta reda på om det kan göras inom ramen för upphovsrätten, eller be upphovspersonen om tillstånd.

2022-09-01

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

KULTURMINNESVÅRD 3. 1982

Information utgiven av
Riksantikvarieämbetet
Box 5405 114 84 STOCKHOLM
Ansvarig utgivare: Roland Pålsson

Redaktionskommitté:
Einar Brydolf, Nanna Cnattingius,
Christian Meschke, Sven E Noreen,
Krister Ström, Keith Wijkander,
Stefan Östergren

Redaktör: Elina Antell

I detta nummer fortsätter temat "Kulturlandskapet" med anföranden från riksantikvarieämbetets höstmöte i december i fjol. Denna gång medverkar:

Lennart Lindskog, länsråd vid länsstyrelsens planeringsavdelning i Stockholm, expert i Naturvårdskommittén,

Rune Frisén, byråchef vid Statens naturvårdsverk,

Evald Gustafsson, byråchef vid riksantikvarieämbetets kulturminnesbyrå,

Bengt Norén, byrådirektör vid naturvårdsenheten, länsstyrelsen i Västernorrlands län

I övrigt handlar detta nummer bl a om stadsförnyelse: Arkitekt SAR Bo Sundberg skriver om bevarande som skett både på människans och husens villkor. Tre konkreta fall från Östergötland presenteras. ☐ *Kerstin Alexandersson, avdelningsdirektör vid kulturminnesbyråns byggnadssektion, sammanfattar stadsförnyelsekommitténs betänkande "Stadsförnyelse och bostadsförbättring" samt redogör för riksantikvarieämbetets remissvar. Den ändrade formen för kommitténs fortsatta arbete kommenteras av överantikvarie Margareta Biörnstad.* ☐ *Marie Nisser, industrihistoriker och ämbetets expert i industrisaneringsutredningen, redogör för utredningens betänkande "Sanering efter industrinedläggningar".* ☐ *Vårriksdagens fortsatta arbete med kulturminnesvårdsfrågor presenteras av Keith Wijkander.* ☐ *Aktuell litteratur anmäls sist i detta nummer.*

Omslagsbild: Bingers Kvarn, uppförd på 1850-talet strax norr om Visby. Anläggningen är ovanlig såtillvida att magasins- och bostadshus är sammanbyggda med den stora holländaren. Foto: Thomas Carlquist, 1977.

Utskrift: Ingrid Hedin

ISSN 0346-9077 *juni 1982*

TJÄNSTE
MASSKORSBAND

riks
antikvarie
ämbetet

Innehåll

Tema: Kulturlandskapet - samverkan mellan kulturminnesvård och naturvård 1

Skydd av kulturlandskapet 2

Ansvarsfördelning - samarbete mellan naturvård och kulturminnesvård 6

Ansvarsfördelning och samverkan: centralt, regionalt, lokalt 9

Praktiska erfarenheter från Västermorrland 15

Stadsförnyelse på människans och husens villkor 21

Stadsförnyelse och bostadsförbättring 42

Stadsförnyelse: RAÄ svarar 44

Stadsförnyelseutredningen får ny form 48

Sanering efter industrinedläggningar 49

Vårriksdagen om kulturminnesvård 56

Aktuell litteratur 58

Civiltryck AB Stockholm 1982

Skydd av kulturlandskapet

Lennart Lindskog

Naturvårdslagstiftningen

I det betänkande som var underlag för många ändringar i naturvårdslagen år 1974 framhåller 1970 års naturvårdskommitté, att de kulturhistoriska miljöerna är betydelsefulla inslag i landskapet och att de måste uppmärksammas i landskapsvården. Detta förutsätter enligt kommittén ökad samverkan mellan naturvård samt kultur- och fornminnesvård. I propositionen godtogs denna uppfattning och den märks också i vissa av de ändringar som gjordes i den ursprungliga lagen från 1964.

Tanken återspeglas således i nuvarande utformning av det avsnitt av naturvårdslagen som behandlar landskapsskyddet. Tidigare talade man om skydd för *landskapsbilden*. Nu införde man i stället begreppet *naturmiljön*. Avsikten var att bestämmelserna skulle kunna användas för att skydda inte bara landskapets utseende utan naturmiljön i dess helhet, inbegripet kultur- och odlingslandskapet. Denna ändrade inriktning är givetvis av allmän betydelse för kulturminnesvården och den har man enligt min erfarenhet inte alltid tillräckligt uppmärksammat i tillämpningen.

Täktverksamheten

18 § i naturvårdslagen reglerar täktverksamheten. Denna verksamhet utgör som bekant en typ av arbetsföretag som medför särskilda bekymmer för naturmiljön. Ofta berörs grusåsar där det finns fornlämningar. Vid tillämpningen av bestämmelserna i den ursprungliga 1964 års naturvårdslag, då ett avslag på en täktansökan ledde till ersättningskrav, kunde man ha nytta av fornminneslagen med dess mera restriktiva inställning till ersättning för att bevara en grusås. I Stockholms län har vi använt oss av den möjligheten. Sedan ersättningsbestämmelserna i naturvårdslagen ändrades 1972 så att ett avslag på en täktansökan inte leder till ersättningsskyldighet,

har måhända intresset för sammankopplingen av lagarna i tillämpningen minskat. Enligt min mening är det dock självklart att länsstyrelsen i samband med prövning av täktärendena också uppmärksammar fornminneslagen. Inom Stockholms län, som ju är mycket rikt på fornminnen, har vi sådana direktiv att man i tillämpningen alltid skall tänka på denna koppling.

I det förslag till ändring av täktparagrafen i naturvårdslagen som sedan ett par år ligger på regeringens bord har naturvårdskommittén pekat på att också kulturminnessynpunkterna måste beaktas i den fördjupade planläggning som enligt förslaget i fortsättningen är tänkt för täktverksamheten. Det skall inte bli lika lätt att öppna nya täkter - behovet av material skall bättre klarläggas innan man ger tillstånd till täkt. Vidare skall införas krav på samverkan mellan markägarna i de täkter som öppnas - också detta för att minska antalet nya täkter. Strävan skall vara att minska mängden sår i landskapet.

Naturvårdsområde, naturreservat

Genom 1974 års ändring av naturvårdslagen infördes möjligheten att enligt 19 § bilda naturvårdsområde i vissa fall där länsstyrelsen tidigare skulle ha förordnat om naturreservat. I fortsättningen är det meningen att reservat skall användas för särskilt skyddsvärda områden, där det fordras intensiva vårdåtgärder och betydande ingrepp i pågående markanvändning. Där skyddsbehovet är mindre starkt och inte behöver hindra normalt jord- och skogsbruk, räcker det i allmänhet med naturvårdsområde. Det är vad som kan sägas generellt, men givetvis blir det problem när man i det enskilda fallet skall välja institut.

Både naturreservat och naturvårdsområde kan bildas såväl på länsstyrelsens eget initiativ som efter framställning från statlig myndighet, kommun, organisation eller enskild. Också företrädare för kulturminnesvården kan således agera för sin sak.

Tanken från naturvårdskommitténs sida var att man med det nya institutet *naturvårdsområde* skulle få ett mjukare, mindre ingripande instrument för att bevara ett natur- och kulturlandskap. De enkäter som naturvårdskommittén gjorde visade att institutet *naturreservat* ansågs komplicerat och onödigt i sådana fall. Kommittén menade att institutet naturvårdsområde också skulle gynna kulturminnesvården. Nu har tyvärr

institutet blivit mycket sparsamt använt. I tillämpningen tycks man ha utgått från att en förutsättning för ett förordnande om naturvårdsområde skulle vara överenskommelser med alla berörda markägare. Men detta var inte vår tanke i kommittén. I stället skulle myndigheterna pröva hur långt man kunde gå utan att inkräkta på den pågående markanvändningen.

Samrådsskyldighet

1974 års ändring av naturvårdslagen införde också i 20 § en samrådsskyldighet för vissa arbetsföretag som inte avser täktverksamhet eller fordrar tillstånd enligt reglerna om naturvårdsområde eller naturreservat. Förutsättningen är bl a att företaget väsentligt kan komma att ändra naturmiljön. Som exempel på sådana åtgärder kan nämnas byggande av vägar, upptagande av ledningsgator, omvandling av åkermark till skogsmark, skogsavverkning i vissa fall.

Skyldigheten att samråda innan markägaren börjar åtgärden kan gälla visst område med exempelvis känsligt landskap. Det ligger i sakens natur att tillämpningen av denna samrådsparagraf inte får innebära så långtgående inskränkningar i markanvändningen att markägaren skulle ha blivit berättigad till ersättning för intrång i pågående markanvändning om man tillämpat andra regler i naturvårdslagen. Det finns redan omfattande s k samrådsområden men jag vet inte vilken nytta de haft speciellt för kulturminnesvården. Jag tror emellertid att paragrafen bör uppmärksammas också för detta ändamål.

Åtgärder mot förfallna byggnader

Slutligen vill jag nämna 21 § i naturvårdslagen. Paragrafen reglerar möjligheterna att ingripa mot förfallna byggnader, som ju inte sällan kan störa landskapsbilden. Reglerna har i någon mån skärpts genom 1974 års ändring av naturvårdslagen. Meningen är att man också skall kunna använda paragrafen mot byggnad som inte övergetts utan alltjämt nyttjas för något ändamål. Bestämmelsen lär emellertid i sådana fall bli tillämplig bara vid verkligt allvarliga brister i skötsel och underhåll.

Fysisk riksplanering

Beröringspunkter mellan naturvården och kulturminnesvården har också framkommit i arbetet med fysiska riksplaneringen. Den nya plan- och bygglagstiftningen kommer förmodligen att ytterligare understryka detta. Måhända den kodifiering av riksintressena i fysisk riksplanering som

är aviserad i en särproposition tar upp frågan.

Också i arbetet med naturvårdsplanerna och kulturminnesvårdsprogrammen kommer beröringspunkterna fram. När programmen skall genomföras blir samordningen ännu mera angelägen. Enligt min mening bör man ägna denna samordningsfråga större uppmärksamhet än hittills. Jag har också hört företrädare för kommuner framföra samma sak.

Organisatoriska frågor

I förarbetena till naturvårdslagstiftningen har man tänkt på kulturminnesvården. Organisatoriskt har också bättre förutsättningar skapats för samordning på regional nivå då både naturvårdens och kulturminnesvårdens företrädare nu finns inom länsstyrelsens planeringsavdelning. Samarbetet dem emellan har byggts ut under senare år men mer kan göras i detta hänseende. Vad som kan befrämja samarbetet är också att de centrala verken samverkar när de ska ge ut föreskrifter och allmänna råd på sina respektive områden. Gemensamma överläggningar, som t ex ämbetets höstmöten, är också värdefulla, allra helst om man redovisar exempel på samarbete från fältet - exemplets makt är som bekant stor. Nuvarande ekonomiska situation med besparingar som följd tvingar också fram ett ökat samarbete. Det finns inget ont som inte har något gott med sig.

I naturvårdskommittén ägnade vi oss också åt förvaltningen av de naturvårdsobjekt som skall bevaras. Skötselfrågan är minst lika betydelsefull som valet av objekten. Vi tänkte oss att skötselråd skulle inrättas i länen och där skulle också företrädare för kulturminnesvården få komma till tals.

I vårt län har vi mycket god erfarenhet av skötselrådet. Det har en bred förankring hos berörda myndigheter men också bland ideella organisationer. Där tar vi inte bara upp skötseln av naturreservat och dylikt utan också principer för naturvårdsarbetet inom länet som är av intresse också för kulturminnesvården. Det är ett värdefullt rådgivande organ för länsstyrelsens beslutsfattande när det gäller frågor som rör kulturlandskapets bevarande. □